

İ.Q.Quliyev
i.e.n., dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
ORCID 0000-0002-2674-4185
i.quliyev68@mail.ru
S.K.İskəndərova
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
selti.alex@mail.ru

Məqalə redaksiyaya daxil olub 03.04.2023

The article was received by editorial board on 03.04.2023

Статья принята к печати 03.04.2023

AZƏRBAYCANDA “YAŞIL İQTİSADİYYAT”IN İNKİŞAFI POTENSİALININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Azərbaycanın qalıq yanacaq hasilatına əsaslanan inkişaf trayektoriyasının çıxış mərhələsi və iqtisadi artımı ətraf mühit, digər qeyri-neft sənaye sahələri və insan kapitalının artımı hesabına baş vermişdir. İqtisadi diversifikasiyanın olmaması səbəbindən ölkə keçid risklərinə, qalıq yanacaq bazarlarının dəyişkənliyinə və iqlim dəyişikliyinə qarşı çox həssasdır. Azərbaycanın yaşıl inkişafa olan istəklərini dəstəkləməyə hazırlanan bu məqalədə qeyd olunur ki, iqlim tədbirlərinin artırılması və bir sıra sektorların yaşıllaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə kömək etmək, sektorlar və ölkə üçün xüsusi ekoloji problemlərin və hədəflərin həllinə töhfə vermək, iqtisadi artımın azaldılması potensialına malikdir. Azərbaycan təmiz ətraf mühitə sərmayə qoymaq və istixana qazlarının emissiyalarını azaltmaq üçün strateji seçim edərək davamlı inkişaf üçün global axtarışlara qoşulub. Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və təmiz iqtisadiyyata keçidin əsaslarının yaradılması indiki və gələcək nəsillərin qarşısında duran əsas prioritet məsələlərdən biridir.

***Açar sözlər:** “yaşıl iqtisadiyyat”, “təmiz iqtisadiyyat” “yaşıl maliyyə”, “yaşıl artım” “aşağıkarbon hidrogen”*

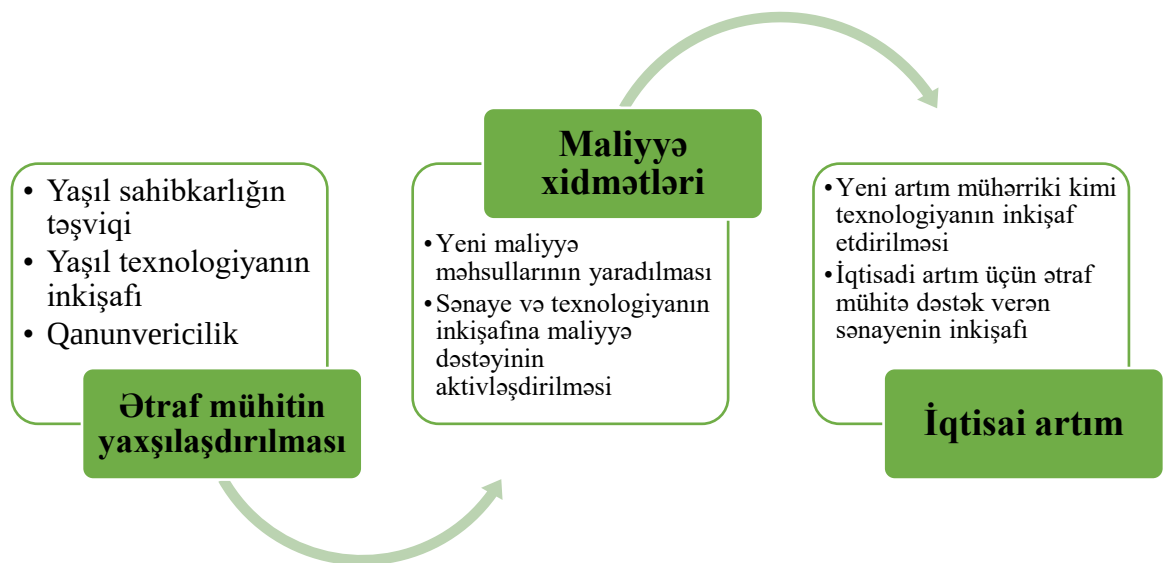
GİRİŞ

Azərbaycan post-pandemiya, münaqişədən sonrakı təsirlər və inkişaf edən geosiyasi mənzərə ilə yadda qalan inkişaf mərhələsindən keçir. Azərbaycan hökuməti bu global tendensiyaları və çağırışları qəbul edərək, 2021-2030-cu illər üçün milli prioritetlərinə uyğun gələn beş sütun əsasında ölkənin uzunmüddətli inkişafını sosial-iqtisadi və ekoloji cəhətdən dayanıqlı inkişaf yoluna qoymuşdur. Azərbaycanın 2030-cu il Gündəliyi üzrə öhdəliklərinə uyğun olaraq, bu prioritetlərə sabit və artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat, eləcə də inklüzivliyə və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət, rəqabət qabiliyyətli insan kapitalı, müasir innovasiyalar üçün məkan və azad edilmiş ərazilərə böyük qaydış aid edilmişdir.

Dünyada baş verən müharibələr və pandemiya nəticəsində global iqtisadi tənəzzülün kumulyativ təsiri Azərbaycanın yaşıl yolunun müəyyən edilməsində çətinliklərin və keçid cədvəlinin real qiymətləndirilməsini tələb edir. Azərbaycan, Çin, AİB, Gürcüstan, İsrail və Türkiyə Azərbaycan kimi əsas ticarət tərəfdaşları tərəfindən qəbul edilən aşağı karbon siyasəti, maliyyələşdirmə və qısamüddətli hədəflərlə dəstəklənən dekarbonizasiya yolları Azərbaycanın struktur transformasiyasına təsir göstərəcək. Aİ-nin məqsədi bütün üzv ölkələrdə qalıq yanacaq istehlakını adır və Azərbaycanın neft və qaz ixracının 45%-dən çoxu Aİ ölkələrinə gedir, Türkiyə isə 18,8% ilə ikinci yerdədir. Qalıq yanacaq ixracının və resurs icarəsinin ÜDM-də böyük payına görə Azərbaycan keçid risklərinə məruz qalır. Volatilliyə yüksək məruz qalma, eyni zamanda, iqtisadiyyatın şaxələndirilməməsi və bu səbəbdən zəifliyi, ölkənin bu cür dəyişikliklərə qarşı müqaviməti aşağıdır. Neftdən asılı və karbon tutumlu iqtisadiyyat kimi Azərbaycan üçün əsas sual ölkənin bu problemlərin

ağır yükünü daşıyacaq sənaye və sektorların hansı adaptiv strategiyanın həyata keçirməsidir. Üstəlik, son iqtisadi və geosiyasi çağırışların qovuşması, Azərbaycanın risklərin strateji həllinə keçid imkanları və davamlı yaşıl inkişafı cəlb etmək, dekarbonizasiya və iqlim dəyişikliyinə töhfə vermək potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq üçün yeni, “yaşıl” artım qütbləri, dayanıqlılıq və iş yerlərinin yaradılması ilə sektorları vurğulamaq zərurətindən xəbər verir.

Ətraf mühitin mühafizəsi və “yaşıl iqtisadiyyat”a dəstək proqramı. Bu proqramın reallaşdırılması ayrı-ayrı sahələrdə deyil, iqtisadiyyatın bütün sahələrində islahatlarla birgə fəaliyyət və sektorların uyğunlaşdırılması ilə mümkündür. Maliyyə sektoru həm də “yaşıl iqtisadiyyat”ı və ətraf mühiti dəstəkləyir. O, ətraf mühitin qorunmasına kömək edə biləcək sahələrdən biri kimi çıxış edir. Belə ki, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində iqtisadi qərarlar qəbul edilərkən müəyyən xərclər və risklər yaranır. Ona görə müvafiq xərclərin və risklərdən sığorta xərclərinin maliyyələşdirilməsi məsələsi ortaya çıxır. “Yaşıl keçid” konsepsiyasında maliyyə sektoruna “yaşıl maliyyə” məhsulları və xidmətləri, eləcə də zərərli istehsal və istehlakçı seçimlərinə təsir göstərə bilən maliyyə mexanizmləri aid edilir.

Şəkil 1. “Yaşıl iqtisadiyyat”a dəstək proqramının elementləri

Qlobal neft və qaz tələbatının yaxın müddətli artımı fonunda "yaşıl" inkişafa keçidin vaxtında başlaması Azərbaycana karbon perspektivləri üzrə artan tərəqqiyə töhfə verəcək. Azərbaycan Avropa İttifaqına üzv ölkələrinin asılılığını a və qaz mobilləşdirilməsinə dəstək üçün ən böyük ticarət tərəfdaşlarından biridir. Aİ 2030-cu ilə qədər yaşıl keçidi sürətləndirmək üçün iddialı siyasət paketi ilə birlikdə Karbon Sərhədinin Tənzimlənməsi Mexanizmini təklif edir. Karbon Sərhədinin Tənzimlənməsi Mexanizminin (CBAM) tətbiqinin neftə təsirinin simulyasiyaları göstərir ki, 2035-ci ilə qədər Azərbaycanın ixracı üçün tələb azalması əsas potensial ssenaridir. Azərbaycan üçün karbohidrogen tutumlu iqtisadiyyatın strateji cəhətdən uyğunlaşdırmaq və investisiyalarını yaşıl və mavi sektorlara şaxələndirmək məqsədlərinə çatmaq üçün tədbirlər görsə, 2023-cü illərin sonundan etibarən Aİ-yə neft ixracında ildə 200 milyon dollardan çox gəlir əldə edə, qeyri-neft ixracını potensial olaraq artırma və inkişaf üçün əlavə potensial yarada bilər[2].

Yaşıllaşma, aşağı karbon və iqlim dəyişikliyi Azərbaycan qarşısında beynəlxalq öhdəliklərin qəbulu ilə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi milli inkişaf məqsədlərinə nail olmağa kömək edə bilər. 1990-cı ildə Qlazqoda keçirilən COP26 iclasında Azərbaycan qarşısında 2050-ci ilə qədər istixana qazlarının səviyyəsi ilə müqayisədə emissiyaların 35%-40%-ə qədər azaldılması hədəfi qoyulmuşdur. Hazırda ölkəmizdə MDM-nin yenilənməsi və uzunmüddətli Aşağı Emissiyaların Təkmilləşdirilməsi Strategiyası (LEDS) hazırlanır.

İqlim dəyişikliyi fiziki risklərini nəzərə alaraq, hazırda kənd təsərrüfatında təbiətə əsaslanan davamlılıq tədbirləri, sahilyanı ərazilərin və su ehtiyatlarının təkmilləşdirilmiş idarə edilməsini nəzərdə tutan milli uyğunlaşma planı layihəsi hazırlanır. Energetika ilə yanaşı, Azərbaycanın neft-qaz

sektoru digər əsas sektorlara – mədənçıxarma, ticarət, tikinti və kənd təsərrüfatına təsir etmək üçün güclü potensiala malikdir.

Azərbaycanda torpaq idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinin xüsusilə meşələr, otlaqlar və kənd təsərrüfatı torpaqları üçün bir çox faydası var. Bu faydalar konversiya və karbon anbarı emissiyasının azaldılması, MDC hədəfləri və ətraf mühitdən ibarət olan ekoloji məqsədlərə töhfə verməklə ümumi istixana qazlarını azaltmadan bioloji müxtəlifliyin qorunmasını yaxşılaşdırmaq üçün pul gəliridir. Azərbaycan hazırda kənd təsərrüfatından əldə etdiyi gəlirləri itirir. Eyni səthdən əldə edilə bilən ümumi istixana qazlarının sekvestr potensialının təxminən 69%-nə çatmaz. İqtisadiyyatda kənd təsərrüfatı kiçik paya malik olsa da, torpaqdan istifadənin 57,6%-ni təşkil edir ki, bunun da yarısı daimi otlaqlardır. Bununla belə, torpaq eroziyasının deqradasiyası nəticəsində yaranan torpaqlar Azərbaycan ərazisinin 42%-nə təsir edir. Qismən güclü yağışlar və daşqınlar, həm də həddindən artıq mal-qara otlaq sahələrinə mənfi təsir göstərir (SSC 2021).

Aşağı karbonlu iqtisadiyyata keçidin əsas istiqamətləri. Aşağı karbonlu iqtisadiyyata keçid üçün yüksək texnologiya və innovasiya ilkin şərtlər hesab olunur. Azərbaycan iqtisadiyyatı neftdən çox asılı olmasına baxmayaraq, bu, milli davamlı inkişaf baxımından gizli prioritetdir. Davamlı və yaşıllıq iqtisadiyyatın yaradılması istiqamətində sistemli dəyişikliklərin edilməsi xərc rəqabətinin səviyyəsinin, risklərinin qiymətləndirilməsindən və keçid texnologiyalarının bazar sınağından başlayır. Məsələn, aşağı karbon-hidrogen (LCH) Azərbaycanın gələcək beynəlxalq ixracatıdır, çünki dünya bazarlarının daha az karbon intensivliyi ilə enerji resurslarına meyl etməsi rəqabətqabiliyyətlikdə mühüm rol oynaya bilər. Bu baxımdan əhəmiyyətli bərpa olunan mənbələrdən (məsələn, dəniz küləyindən) səmərəli istifadə olunmalıdır. Eyni zamanda təbii qazın mövcudluğu, inkişaf etmiş infrastruktur və əsas bazarlara yaxınlıq kimi amillər də nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan aşağı karbon hidrogen iqtisadiyyatını inkişaf etdirməlidir və mühüm istehsalçıya çevrilə bilər. Bundan başqa, araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan yüksək ixtisaslı və maaşlı iş yerlərinin yeni dalğasını yaratmaq potensialına malikdir. Sərmayələri artırmaqla ətraf mühit və ictimai sağlamlıq baxımından geniş spektrdən istifadə edilə bilər. Bununla da Azərbaycan MDM çərçivəsində üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirməklə, yaşıllıq iqtisadi diversifikasiyaya doğru irəliləyərkən neftə əsaslanan inkişaf yolunun yenidən qurulmasına nail ola bilər.

Qeyri-neft sahələrinin davamlı inkişafının ardıcıl nəticəsi kimi perspektivdə karbohidrogenlər sənaye ilə müqayisə edilə bilən miqyasda böyümək üçün vaxt və resurslara ehtiyac olacaq. Bununla yanaşı iqlim dəyişikliyi təsirlərinə davamlılığı dəstəkləyən bərpa olunan enerji, Mavi İqtisadiyyat (BE), su idarəçiliyi və turizm kimi sektorların inkişafı üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi aşağı karbonlu keçid risklərini azaldacaq və diversifikasiyaya yol açacaq. Diversifikasiyanın bütün faydalarını inkişaf etdirmək və uzunmüddətli səylərin tam nəticələrini göstərmək üçün birlikdə öhdəlik götürülmüş sahələr və aktivlər illər keçdikcə dəstəklənməlidir.

Yaşıl investisiyaların tətbiqi və genişləndirilməsi, eləcə də yaşıl ərazilərə investisiyaların stimullaşdırılması üçün strateji investisiya qərarlarına təsir edən əsas elementlər olan risk və gəlirin optimal uyğunlaşdırılmasının vacibliyidir. Bununla əlaqədar olaraq, “yaşıl sahə”lərə investisiya qoyuluşlarında rentabelliği artırmaq və ya riskləri azaltmaq üçün müxtəlif maliyyə alətləri və mexanizmlərindən istifadə edilir. Belə maliyyə alətlərindən biri də “yaşıl istiqrazlar”dır. Yaşıl İstiqraz "xüsusi olaraq ətraf mühit və iqlimlə bağlı layihələri dəstəkləmək üçün nəzərdə tutulmuş sabit gəlirli alətdir." Yaşıl istiqrazlar" enerjinin səmərəliliyi, çirklənmənin qarşısının alınması, dayanıqlı kənd təsərrüfatı, balıqçılıq və meşəçilik, su və yerüstü ekosistemlərin qorunması, təmiz nəqliyyat, davamlı su maliyyələşdirmə layihələrinin idarə olunmasına yönəlmişdir. "Yaşıl istiqrazların" iş prinsipinə gəldikdə, bu istiqrazlar istənilən korporativ və ya dövlət istiqrazları kimi işləyir. Borcalanlar bu qiymətli kağızları ekosistemin bərpası və ya çirklənmənin azaldılması kimi ətraf mühitə müsbət təsir edəcək layihələri maliyyələşdirmək üçün buraxırlar [7, səh. 54]. Azərbaycanda bərpa olunan enerji layihələrinə və onların səmərəliliyinin yüksəldilməsinə irihəcmli investisiyalar yatırılmışdır. Onlar arasında qabaqıl texnologiyadan istifadəyə, texnoloji inkişafa yönəldilən investisiyalar xüsusi yer tutur.

Cədvəl 1 1

İrimiqyaslı bərpa olunan enerji və enerji səmərəliliyi investisiyaları nümunəsi

Hibrid Elektrik Stansiyaları	Qobustan Eksperimental Poliqonu və Tədris Mərkəzi (5.5 MVt)
Günəş Elektrik Stansiyaları	Pirallahı Günəş Elektrik Stansiyaları (2.8 MVt) Suraxanı Günəş Elektrik Stansiyaları (2.8 MVt) Sumqayıt Günəş Elektrik Stansiyaları (2.8 MVt) Naxçıvan Günəş Elektrik Stansiyaları (20 MVt)
Külək Elektrik Stansiyaları	Yeni Yaşma Külək Parkı (50 MVt) Sitalçay Külək Parkı (3.6 MVt) Hökməli Külək Parkı (8 MVt) Külək Adası - 1 (200 MVt) – inkişaf mərhələsindədir
Biokütlə Elektrik Stansiyaları	Oğuz və Ağcabədi rayonlarında biokütlə kogenerasiyası stansiyası (16 MVt)
Texnologiya inkişafı və istehsalı	İllik gücü 50 MVt olan Azgüntex Günəş Panelləri İstehsalı zavodu 2012-ci ildə istismara verilib Sumqayıt Yüksək Texnologiyalar Parkı layihəsi
Bərpa olunan enerji sahəsində açar-təslim layihə podratçıları	Alten Group SOCAR

“Yaşıl investisiyalar” cəlbedici olduğu kimi, onlarla bağlı olan layihələr də riskli olur, çünki bazarda hər bir yeni layihə çox böyük “risk toru” xüsusiyyətini daşıyır. Bu səbəbdən “yaşıl investisiyaların” maliyyələşdirilməsində risklərin azaldılması üçün yeni investisiya vasitəsinin–“yaşıl sekyuritizasiya”nın yaradılması və istifadəsi zəruridir. Sekuritizasiyanın özü aktivlərin “qeyri-likvid aktivlər hovuzundan” alqı-satqı oluna bilən likvid maliyyə alətlərinə (məsələn, qiymətli kağızlara) çevrilməsi prosesidir [6səh.21].

Sadalanan yeniliklərin tətbiqi Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün həqiqətən riskli sahələr yaratdığı üçün, ölkələr iqtisadiyyatını təhlükəyə atmaqdan boyun qaçırdığı “yaşıl iqtisadiyyat” əslində uzun və dayanıqlı inkişafın əsasıdır. “Yaşıl iqtisadiyyat” özlüyündə davamlı inkişaf edən rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat, dinamik və sosial ədalətli cəmiyyət; rəqabət qabiliyyətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar üçün məkan; təmiz ətraf mühit və “yaşıl inkişaf” kimi anlayışların cəmidir. Bəyan edilən prioritetlərə sahib olan ölkə iqtisadiyyatı “yaşıl düşüncə”ni cəmiyyətə aşılamış sayılır və eyni zamanda gələcək nəsillə davamlı inkişafa sahib olmaq üçün miras qoyur.

NƏTİCƏ

Bu gün Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün geniş imkanlar mövcuddur. Bu baxımdan yaşıl iqtisadi zonaların tətbiqi qeyri-neft sahələrinin inkişafına mane olan bir çox problemləri aradan qaldıracaq. Yaşıl innovasiyaların inkişafı hər bir ölkədə ekoloji təmiz məhsulların istehsalına təkan verməklə yanaşı, digər sektorlar üçün yeni tendensiyalar açır. Əgər Azərbaycanda ekoloji təmiz məhsulların istehsalını gücləndirə bilsək, bu, regionların inkişafı ilə yanaşı, yaşıl dəhlizin inkişafına təsir göstərməklə Cənubi Qafqazın mədəni integrasiyasına müsbət təsir göstərəcək. Araşdırmamız göstərir ki, dünya miqyasında “yaşıl inkişaf”ın təşviqində əsas rol hökumətlər oynayır. Hökumətlər iqtisadi və digər siyasət alətləri vasitəsilə daha “yaşıl” istehsalı və istehlakı stimullaşdıran şərait yaradır, bu sahədə əməkdaşlığı təşviq edir və yaxşı təcrübələrin mübadiləsini dəstəkləyir. Xüsusən də hökumətlər yeni texnologiya və innovasiyaların inkişafı və istifadəsini təşviq etməklə “yaşıl inkişaf”a töhfə verir. Qısaca olaraq sonda qeyd edək ki, qarşıdakı müddətdə Azərbaycan hökuməti də “yaşıl inkişaf”ın təşviqi yönündə fəaliyyətini daha da dərinləşdirəcək. Eyni zamanda özəl sektor və QHT-lər də bu istiqamətdə görülən işlərdə aktiv rol almalıdırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər". Bakı, 2 fevral 2021-ci il. <https://e-qanun.az/framework/46813>.
2. İqtisadiyyatın "yaşıllaşdırılması" qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, 2016. <http://ict.az/az/news/1602/>
3. Yaşıl inkişaf: enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi. Bakı – 2015, 142 s.
4. Həsənov R.B. Azərbaycanca İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin tətbiqi və "yaşıl büdcə"yə keçid. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası 2021 (mart-aprel), səh. 220-233.
5. Qasımlı V.Ə. İqtisadi artım. Bakı: 2021, 250 s.
6. Богачева О.В., Смородинов О.В. Проблемы "зеленого" финансирования в странах G20. (2017). Мировая экономика и международные отношения, № 61 (10), с.16-24.
7. Green Transformation in Azerbaijan: National report based on the OECD Set of Green Growth Indicators. EaP GREEN (2018). 62 p.

I.G.Guliyev

associate professor, Azerbaijan State University of Economics
ORCID 0000-0002-2674-4185

S.K.Iskandarova

master student, Azerbaijan State University of Economics,

Assessment of the development potential of "green economy" in Azerbaijan Abstract

The prosperity of Azerbaijan's development trajectory based on fossil fuel production and economic growth has occurred at the expense of the environment, other non-oil industries and the growth of human capital. Due to the lack of economic diversification, the country is highly vulnerable to transition risks, volatility of fossil fuel markets and climate change. This article, which is prepared to support Azerbaijan's aspirations for green development, states that increasing climate measures and greening a number of sectors have the potential to help diversify the economy of Azerbaijan, contribute to the potential of sectors and country-specific environmental problems and goals, and solve economic growth. Azerbaijan has joined the global search for sustainable development by making a strategic choice to invest in a clean environment and reduce greenhouse gas emissions. Improving the ecological situation in the Republic of Azerbaijan and creating the foundations for the transition to a clean economy is one of the main priority issues facing the current and future generations.

Key words: "green economy", "clean economy", "green finance", "green growth", "low carbon hydrogen".

И.Г.Гулиев

к.э.н., доцент, Азербайджанский Государственный Экономический Университет
ORCID 0000-0002-2674-4185

С.К.Искандерова

магистрант, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Оценка потенциала развития «зеленой экономики» в Азербайджане Резюме

Процветание траектории развития Азербайджана, основанной на добыче ископаемого топлива и экономическом росте, произошло за счет окружающей среды, других ненефтяных отраслей и роста человеческого капитала. Из-за отсутствия экономической диверсификации страна очень уязвима перед переходными рисками, волатильностью рынков ископаемого топлива и изменением климата. В этой статье, которая подготовлена для поддержки стремления Азербайджана к зеленому развитию, говорится, что усиление климатических мер и озеленение ряда секторов могут помочь диверсифицировать экономику Азербайджана, внести свой вклад в потенциал секторов и экологических проблем и целей конкретной страны, и решить экономический рост. Азербайджан присоединился к глобальному поиску устойчивого развития, сделав стратегический выбор в пользу инвестиций в чистую окружающую среду и сокращения выбросов парниковых газов. Улучшение экологической ситуации в Азербайджанской Республике и создание основ для перехода к чистой экономике является одним из основных приоритетных вопросов, стоящих перед нынешним и будущими поколениями.

Ключевые слова: «зеленая экономика», «чистая экономика», «зеленые финансы», «зеленый рост», «низкоуглеродный водород».